

Ћ Прикљученија

Милен Алемпијевић

ПОМЕРАЊЕ ГРАДА; МЕМОРИЈА СТОПАЛА

БРОД У КРОШЊИ

Првих дана, згледамо се, као у неверици. Загрлимо се, усред неког булевара, без речи. Ти си ту, и ја сам ту. Нас двоје. Тако би звучале те неизговорене речи. У глави већ креће она лепа, стара Портерова песма, а пристиже и глас Еле Фиццералд:

*„I love Paris, why, oh why do I love Paris,
because my love is here...”*

Два месеца у Паризу, два месеца само за нас. На почетку је тај „капитал” изгледао непотрошив, и ми смо се као новопечени богаташи шепурили, не заборављајући ипак да се свакој, па и најмањој улици којом бисмо прошли захвалимо што је данас баш ту, спремна и услужна да нас понесе или скрене ка некој другој, ова ка следећој и тако у недоглед.

Стан-атеље који нам је додељен на коришћење један је од мноштва у комплексу под именом *Cité Internationale des Arts*, међународни уметнички град, за пријатеље само: Сите. Током целе године место је боравка великог броја уметника са свих страна света који долазе у Париз на разговор са њим, да чују шта само њима овај град има да саопшти: неки користан савет ако је придошлица први пут, или пак, пријатељско наговарање на нову авантуру, ако је реч о повратнику; љубавничка демократија замагљених правила подразумева се, отуд и вечне и бесконачне расправе, међусобна додворавања и нежне свађе са овом чудесном вароши.

Сите се налази у улици Отел де Вил, која се једним делом протеже уз много већи и прометнији кеј истог имена. Имена, иначе, дугују градској кући (*Hôtel de Ville*), два блока даље, где своје важне послове обавља градоначелник Париза. Четврт припада 4. арондисма-

ну и зове се Маре¹. Од почетка седамнаестог века, када је краљ Анри IV изградио свој двор² у срцу Мареа, постаје привлачан и племству које за себе гради монументална здања (hôtel) која су и данас прави ужитак за око. Сена је близу; већ првог дана смо мостом Пон Мари прешли на острвце Светог Луја, одакле је још само неколико минута до цркве Нотр Дам. А колико је, у ствари, река близу, сазнали смо једне од следећих ноћи. Саобраћај се био проредио, не превише, али довољно да би ми пажњу привукао звук машине у погону који се разликовао од уобичајених звукова са улице. Потом се појавио правилан низ блештавих светала која су, провлачећи се кроз крошње платана испред Ситеа, треперила. Брод, туристички брод³, на својој касној, вероватно последњој за тај дан, тури Сеном. „Брод у крошњи”, рекох гласно. Мале сенке су поигравале Катарининим лицем склањајући се пред титрањем светлосних мрља. Или је све њих тамо-амо померао њен осмех?

После неколико дана, меморија наших стопала почела је да се пуни. Диван осећај; улице се напросто надмећу и подмећу; размишљам о барону Осману, париском протоурбанисти који је исправљао углове, исцртавао правце, проширивао булеваре, додавао паркове.⁴ Помишљам и на ону играрију ситуациониста о комешању градских простора, о улицама које самовољно мењају места; предумишљаје њихових „теорија” изазвао је сам Париз, у то не треба сумњати. За нас, ововремене ходаче, правило метрополе је јасно: наша глад за њим нараста пропорционално времену које проводимо на његовим улицама хранећи се призорима.

Но, ни под земљом није незанимљиво. Париз премрежава четрнаест линија метроа. Прави подземни град. На местима укрштаја већег броја линија, какво је, на пример, станица Шатле, све подсећа на термитњак, такве су гужве, а понекад се можете и добро напешачити док не стигнете до места преседања. Катарина није баш уживала у овој подземној људској матици која носи све пред собом, али мени су се

¹ *Marais*, мочвара; упућује на врло негостољубив околиш Сене од пре неколико векова.

² Двориште ове палате је први париски трг. Ова јединствена, симетрична грађевина сачињена од низа идентичних кућа од црвене цигле са аркадама у приземљу од 1800. г. носи име *Place des Vosges*, има исто тако занимљив симетричан врт. На броју шест живео је Виктор Иго.

³ Туристи их уобичајено називају „Бато муш” (*Bateaux Mouches*), иако је то само име једне од компанија, најпознатије и најстарије, коју данас са својим мужем води госпођа Шарлота Бруел Матовић, кћер Жана Бруела који је компанију основао пре тачно 60 година. На самом крају боравка у Паризу, укрцаћемо се у један од бродова фирме „Бато Паризјен”, на коме ће нам се младе Американке поверити да смо нас двоје „њихови први Срби”.

⁴ Жорж-Ежен Осман (*Hausmann*, 1809–1891), човек који је по налогу Наполеона III осмислио и данас препознатљиво лице Париза. Неки су говорили да је уништио стари Париз, неки да је направио нови.

допадали – Руси. „Руси на Шатлеу.” Не верујем да је баш то било име малог оркестра, али смо их тако звали, згодно нам је звучало. Дашак словенског у романској метрополи.

ПАРК У КОЈИ НИКО НЕ ДОЛАЗИ

На зиду изнад његовог узглавља висио је плакат са поруком да је бити жандарм „занимање будућности”. Можда, али он је живео у оскудици и стално је био гладан. Кост и кожа, бледог и испијеног лица, у својој жандармској пелерини личио је на слепог миша. Ходајући неком приликом кроз један од париских паркова, мало је недостајало да се судари са голубом који је ниско и кривудаво летео јер је био веома дебео. Другог је замало згазио јер се овај гегао у ходу, такође гојазан, а трећи му је, претежак да би одржао равнотежу, с гране пао равно пред ноге. Жандарм је приметио да се чудни, подгојени голубови скупљају са свих страна и да некуда одлазе скупа. Предмет њихове пажње била је старица која их је хранила, и то не било чиме, већ великим кремастим колачима. Одвећ необично да би било случајност; јабучица у грлу му је подрхтавала, а црева издајнички крчала. Сцена у парку, бакица која тови голубове, понављала се често и жандарм је једног дана одлучио да је, када она пође кући, кришом следи, не би ли тако сазнао где живи. Успео је: уредно је забележио њену адресу у свој нотес, а онда и сам пошао кући. Опскрбио се перјем, картоном и лепком и почео свој план да спроводи у дело.

Зачудо, старица се није изненадила кад је на вратима угледала необичног посетиоца: имао је на себи уредно грађанско одело, али из рукава је уместо прстију вирило перје; имао је и шешир, али на великој глави са кљуном и прорезом за очи. Одбио је чај, па она похита да сто напуни разним ђаконијама. Човек-голуб, наш убоги жандарм, нимало не обраћајући пажњу на њено чаврљање, навалио је на храну и није се зауставио док није све слистио. Потом је отишао, без поздрава. Али се вратио, већ сутрадан, и наставио је да долази, сваки дан; живот му се променио набоље, јер мало шта човека може тако суштински да развесели као пун стомак.

После неколико месеци, већ одурно дебео, дошао је на Божићну вечеру. Халапљивији него икада; храна и вино су као у бездану нестајали у његовом ждрелу. Осетио је у једном тренутку да му је мука, да му је веома лоше, недостајало му је ваздуха; био је то само почетак његових невоља, јер убрзо ће спознати да симпатична бакица уопште није тако безазлена, и да је он тај који ће ускоро постати нечији мастан залогаш...

Већ сам превише испричао, па се овде заустављам, крај морате да видите сами. Урнебесна црнохуморна прича је анимирани филм „Ста-

рица и голубови”, Силвана Шомеа. Пао ми је на памет када је Катари-на, док смо седели у једном од паркова, загледана у голубове који су се врзмали око наше клупе, у једном тренутку рекла „да је у Паризу све велико, па тако и голубови.”

Где има за људе, има и за птице; пернати сваштоједи у Паризу не оскудевају (бити голуб у Паризу, ТО је посао будућности). Али, шта голубовима срећу квари? Застали смо у Луксембуршком парку испред статуе Свете Женевјеве, заштитнице Париза. Пажњу нам је привукла необична „круна” на њеној глави, начињена од десетак центиметара дугих, танких иглица, из даљине готово невидљивих, које су зракасто штрчале на све стране. Погледали смо још, унаоколо, и видели да их имају и остали кипови. Тиме се они „бране” од насртаја голубова који би им, да иглица нема, слетали на главу и обилато их засипали својим изметом. Руку на срце, голубија гованца нису најгора ствар која једном граду може да се догоди, али није лоше кад се зна некакав ред, нарочито у парковима, јер они су за Парижане места од изузетне важности, насушна потреба, такорећи. У највеће од њих, попут Луксембуршког, или парка Монсо, током сунчаних викенда слије се пуно света. Људи носе своје књиге, котарице с храном, слушалице и ај-поде, простирке, лопте и фри-збије, креме за сунчање, новине, цигарете, воде своју децу и псе; често, врло су близу једни другима, начичкани, али свако је господар свог комада травњака или парчета клупе, узурпатора нема. Први пут, били смо изненађени, мало нам је и засметало, јер је врвеж подсећао на улични. Брзо смо се навикли, схвативши да бити *citoyen*, између осталог значи умети живети са другима, поред других, у нечијој близини, увек и на сваком месту. У тренуцима доколице, најлакше се то види, то да Парижани ову племениту вештину упражњавају с лакоћом и задовољством.⁵

Тиљерије, Ботаничка башта, Шанзелизе, Трокадеро, Монсури, Ла Вилет... градски паркови и вртови,⁶ као и обиље малих, не тако познатих зелених кутака, сваки на свој начин леп, пријатан и драгоцен.⁷ Па, кад их Парижани толико воле и живе са њима, да ли је могуће да по-

⁵ Као у парковима, тако и на кејовима поред Сене око Нотр Дама, десетине, стотине, углавном младих људи од касног поподнева седе ћасакајући уз храну и пиће, а исто је и у брасеријама и бистроима дуж авенија и булевара, где на уском простору, седећи за малим столовима, готово сасвим једни уз друге, и даље имају осећај лагодности и пријатности.

⁶ Своје мале паркове Парижани називају вртovima, *les jardins*.

⁷ Културу паркова Француска баштини одавно, о томе сведоче и велики паркови по далеким ободима града који су формирани по захтеву знаменитих француских владара: Булоњска шума, Венсанска шума, Фонтенбло... Потоњи окружује дворца француских суверена који су тамо боравили у распону од три века, од Франсоа I до Наполеона III. После разгледања декадентне раскоши дворца, посебно згодан угођај је извести се у вођњу парком старинском кочијом, којом управља кочијаш дугих бркова, крајева свинутих нагоре, а у коју су упрегнуте две рибе лепотице, кобиле Миланда и Ирена!

стоји и такав као у наслову овог поглавља? Тешко је поверовати у то, будући да се зна колико су примамљиви, а опет, један, чини ми се, одговара опису. Мада, и није баш оно на шта се уобичајено помисли када се каже парк, па ни врт. Може се десити, док пролазите улицом Верери и да га не приметите, поготову ако идете страном на којој се он налази: остаће вам изнад главе, јер расте – вертикално. Наиме, фасада департамана са одећом за мушкарце робне куће ВНУ, површине отприлике једног ара, цела је под густим прекривачем од жбуња, траве и украсног биља, а с врха лепо су кренула и стабалца (необична *сасџијина*, рекли би ботаничари). Осећања пред зеленим квадратом овог viseћег врта тешко је описати; унапредио сам га у своје лично чудо. Да ли је у Паризу заиста све велико? Није, очито, јер овај „врт” је мали. Али, *идеја* овог врта је бајковита, а тамо где машта изриче жеље, обичне мере не важе.

ПРИЈАТЕЉИ ИЗ АМЕРИКЕ⁸

Књигом „Приручник за Сен-Жермен-де-пре”, Борис Вијан⁹ је исписао портрет једне епохе. Једног Париза у настајању, у време када је, 40-их година прошлог века, с друге стране океана пристизао талас цеза. И сам припадник живе, и у сталном преобрату, тадашње уметничке и интелектуалне сцене, у друштву Рејмона Кеноа, Жилијет Греко, Жан Пола Сартра, Жана Женеа, Мајлса Дејвиса, Дјука Елингтона, као писац, цез трубач, музички критичар и уредник, а пре свега човек истанчаног духа, уградио је себе у тај део историје француске престонице, а нарочито четврти Сен-Жермен-де-пре. За пуританце, била је то и дословно *субкултура*, јер је ова „револуција” кренула из подрума у којима су узбудљиву авантуру започели цез клубови. Најзначајнији међу њима, *Le Tabou*, некада у улици Дофен, број 33.¹⁰

Стојим испред броја 33 у Ру Дофен. Изнад тамноплавих врата пише: *Salons d'Aubusson*. У излогу цвеће, завесе навучене до пола; децентан, грађански уредан локал хотела „Обисон”. Не знам ни сам шта сам очекивао... Ипак, легенда остаје.

⁸ Не, нисмо заменили Париз за Хамбург, већ лака реминисценција на Вендерсов филм уводи на позорницу овог текста неке ликове са друге стране Атлантика.

⁹ Ове године навршило се шест деценија од Вијанове смрти. Париз и Француска га се с поносом сећају, па излазе нова издања његових романа, компакт дискови са његовим композицијама, а наредне године Вијанов опус појавиће се и међу корицама угледне едиције „Плејаде”. По повратку из Париза, и ја сам му се одужио: поново сам прочитао „Вадисрце”.

¹⁰ „Врло брзо *Табу* је постао центар организованог лудила. Једноставно речено: ни један од потоњих клубова није успео да постигне ту невероватну атмосферу, чак ни сам *Табу* није тако могао заувек, било је немогуће”, пише Вијан у „Приручнику”.

У улици Фирстенберг, на малом, љупком тргу, кућа са бројем 6 приповеда неку другачију причу. Овде се 1857. године преселио Ежен Делакроа да би био близу цркви Сен Сулпис, у којој је започео осликавање капеле. Делакроа у јануару 1858. године пише својој рођаци Жозефини: „Мислим да ћу овде бити врло срећан. Собе су много веће него у мом претходном стану и то ме баш чини задовољним. Бука се уопште не чује, што је још једна важна ствар за човека који је најчеће код куће...”¹¹ Седимо у унутрашњем дворишту на које гледа велики прозор атељеа, сами, на клупи, у испреплетаним сенкама околног дрвећа. Колико ли ће само унутрашњих дворишта овог града остати заувек недоступно нашим очима, тих места на која се долази и одлази, а човек засењен њиховом лепотом понекад није сигуран да ли је управо стигао или некуд креће, јер тамо је и мисао о времену другачија него негде другде.

Ужинамо троугласте сендвиче од меког, укусног, готово слатког смеђег хлеба, у малом парку. Бронзани Аполинер, Пикасов омаж пријатељу, са своје колумне гледа на трг; ми седимо у хладу зидова цркве Сен-Жермен-де-пре и осмишљавамо предстојећи „фото-сафари”. Наме, тих дана стигло је електронско писмо из САД-а, од пријатеља који предаје енглеску књижевност на једном колеџу. На реду му је „Изгубљена генерација” и пита да ли бих могао, кад сам већ у Паризу, да фотографишем места где су некада свраћали стари лавови, Ф. С. Фицџералд и Хемингвеј, да би он од тих слика познатих париских ресторана направио слајдове за наставу. Врло радо. Крећемо од „комшилука”: ту је, најпре, „Les Deux Magots”, у близини и „Café de Flore”, а онда, преко пута, брасерија „Le Lipp”. Идемо даље, пут Монпарнаса. Улицом Бреа, поред Роденовог споменика Балзаку, избијамо на Булевар Монпарнас. Прва на реду је брасерија „La Coupole” са својом дугом црвеном тендом. Преко пута је „Le Select”, и на његовој тенди пише „амерички бар”. На оближњем пространом Тргу Пабла Пикаса, свако на својој страни улице, „Le Dome” и „La Rotonde”, још два позната места. Настављамо, упорно, пешке, мада се већ наоблачило и прокапљује киша; не брини, професоре, стиже драгуљ у круни! И, ту смо, скоро на самом крају Булевара Монпарнас (ту близу, он се улива у популарни „Бул’ Миш”, Булевар Сен Мишел), последњи је кафе „La Closerie de Lilas”, ушушкан у густу живицу, као велико зелено гнездо. Кажу да је на његовој тераси, за само шест недеља, Хемингвеј написао „Сунце се поново рађа”. Mission accomplished.

¹¹ После уметникове смрти, зграда је мењала станаре, између 1929. и 1954. била је Музеј Делакроа, а од 1971. Национални музеј Делакроа. Баштини део заоставштине, слика, литографија, личних предмета међу којима ми је изнимно интересантан био примерак Гетеовог *Фауст*а, који је Делакроа илустровао.

Када смо сат касније изронили из метроа на другом крају града, на Гобленима, у новој потрази, овог пута за Катарининим папирима за цртање, сунце је поново било ту. Онај Париз у бојама, вратио се. Леп осећај. И то је један од оних тренутака када се сетим следећег: „Ако ти се посрећило да си као младић живео у Паризу, где год ти ишао до краја свог живота, он ће бити са тобом, јер Париз је покретни празник.” То је написао један од поменутих Американаца, а ја, иако већ поодавно нисам младић, и само сам накратко осетио омамљујући дах Париза, знам, знам сигурно да је то истина.

СРЦЕ АУСТРИЈСКОГ КРОЈАЧА И СВА ОСТАЛА СРЦА

Као у филму: прекрио је њене очи својим длановима; полако ходају. Она је нестрпљива, он се самоуверено осмехује и нешто јој тихо говори, усмеравајући њихов спори ход до жељеног места. Напокон, скренули су, и застали. Смем да се кладим да ју је питао: „Јеси ли спремна?” Свако би на њеном месту рекао да јесте, то нестрпљење и узбуђење говоре уместо човека. У мраку његових дланова срце јој удара као лудо, и онда, наједном, дуго ишчекивани призор; озарено лице одаје је, није била спремна, и пресрећна је због тога. Гледамо их из хладовине, с пуно нежног разумевања, управо смо дошли оданде куда ће се они сваког тренутка упутити, али и сами, по ко зна који пут, посежемо погледом преко трга Трокадеро ка ремек-делу инжењера Гистава Ајфела у даљини...¹²

Овог лета навршава се 120 година од како је поринута у небо ова величанствена грађевина. Никла је у част велике Светске изложбе и напречац поделила Парижане на оне који су јој се безусловно дивили и на оне који су је сматрали естетском увредом.¹³ Мени је она одувек била лепа. Сећам се своје децје усхићености пред оном коју је један мој комшија у војничком пртљагу донео са собом на одсуство, још више ми се допадала јер је била израђена од употребљених палидрваца! Тридесет и кусур година касније, стојим пред правом, и већа је од свега за шта сам до тада знао, али, свеједно, у срцу има довољно места.

Пењемо се пешке, степеницама. На сваком кораку фасцинира челична чипка од које је чисти неимарски геније сачинио ово здање. Са првог нивоа, са висине од скоро 60 метара, још увек се лепо виде на-

¹² Дошли смо са јужне, сасвим супротне стране од њих, од метро станице Бир Аким, кула се и нама указала „иза угла”, али је перспектива била другачија, иако не мање узбудљива, сигуран сам.

¹³ Прича се да је Ги де Мопасан објашњавао чињеницу да стално долази на ручак под њене сводове тврђом да је то једино место са кога се она не види.

ранцаста леђа тромих риба у срцоликом језерцету у оближњем парку. Фотографишем дугу, вијугаву змију вишеструког реда у коме чекају стрпљивији од нас за своје карте за лифт који ће их одвести на врх куле. Тамнопути дечаки са великим жичаним колутовима на које су нанизане десетине минијатурних реплика славне грађевине од лажног сребра или злата, беже пред жандармским патролама које нису нимало наклоне према њиховој ситној трговини („Месје, привезак? Мала кула – један евро, већа за два?“) На паноима изложбе „Приче о Ајфеловој кули“ је архивски материјал који прати хронологију подизања куле. У шатору – биоскоп. Одмарамо се уз инсерте из филмова у којима Ајфелова кула „глуми“ саму себе: „Цаца у метроу“ Луја Мала, „Ниночка“ Ернста Лубича, „Казабланка“ Мајкла Кертица, „400 удараца“ Франсоа Трифоа, „Марс напада!“ Тима Бартона, „Анђео-А“ Лика Бесона и пуно других.

На стогодишњицу куле, 1989. године, један човек великог срца, јер за оно што је он урадио заиста је требало храбрости, Филип Пти, извео је вратоломни подухват. Прешао је само уз помоћ мотке за одржавање равнотеже преко ужета дужине 700 метара разапетог између Трокадера и другог спрата куле (висина је 115 метара). Пада ми на памет (мада, можда реч „пада“ и није најсрећније изабрана) и један други подвижник, Аустријанац Франц Рајхелт, кројач по занимању. Решио је 1912. године да се у једној својој креацији која је требало да одигра улогу крила вине са Ајфелове куле. Аутопсијом је утврђено да га није усмртио ударац о тле (на очиглед окупљене светине) већ срчани удар, од страха, који му је претходио. Ја бих, у маниру Бранислава Петровића, који је својевремено објашњавао смртоносни пад Бохумила Храбала са болничког прозора, такође могао да кажем да оваква непрецизност обдуцената „жалости дух“, јер аустријском шнајдеру није срце препукло од страха, него од лепоте.

ПРОСТОРИ У ДОСЛУХУ

У цркви Светог Еустахија, *Девница с дејетом*. Ништа чудно, рекло би се, али реч је о инсталацији са неонским цевима и путарским двобојним конусима, у чијем је централном делу „Она“: француска глумица Хафсиа Херзи, у венчаници Кристијана Лакроа, на фотографији уметничког и животног пара Пјера и Жила. Следећи експонат, *Христов животи*, триптих од бронзе и белог злата, последњи рад Кита Харинга, на коме дете Христа држи неко на двама од својих тринаест руку. И још један рад са ове необичне изложбе, који би у најслободнијем могућем тумачењу могао да подсећа на олтарску композицију, али је све-

товном тематиком далеко од ње, гипсана скулптура Рејмонда Мејсна, *Одлазак воћа и поврћа из срца Париза*, 28. фебруара 1969.¹⁴ Сцена представља продавце који на колицима и у рукама односе воће и поврће и упркос преобиљу плодова, њихова драматично озбиљна лица чине да ова поворка личи на погребну.

У покушају да простор обману њим самим, у Музеј Пикасо су се „уселиле” оптичке инсталације Данијела Бирена. Оријашки зидови-огледала у дворишту мултипликују фасаде и фигуре посетилаца готово реметећи правце оријентације.

Реч-две о „подстанарима” Лувра. Француски уметник Жерар Колин-Тијебо представио је своје креације: репродукције познатих дела, али у облику дечје слагалице, такозваног пазла. Он тврди да је, као и сваки сликар, свакодневно радио у свом студију, само што је, за разлику од традиционалних сликарских алата и материјала, користио пазл купљен у радњи. Његова колекција под називом *Транскрипције* обухвата пет „дела” постављених у непосредној близини оригиналних предлогака Делакроа, Веронезеа, Де ла Тура, Арчимболда и Енгра. Својеврсна ода бесмислу чињења, кажу критичари.

Кинески сликар Јан Пеи-Минг је у Лувру изложио монументални полиптих *Сахрана Мона Лизе*. Госпоји милог лика досликане су сузе, а на великим паноима који је окружују су и портрет уметниковог мртвог оца, као и уметников аутопортрет у замишљеном самртном часу. Цела композиција је у доминатном сивом тону, у молском валерском кључу. У оближњој пространој дворани у којој једна слика има сопствени зид и сопствене униформисане чуваре, шкљоцају стотине фотоапарата. Ђоконда се и даље стрпљиво осмехује, као што је одувек и чинила. Тражећи смисао у томе, Дишан јој је својевремено доцртао бркове. Катарина застане, за фотографисање. У позадини је она друга, сивобела, ожаљена.

У Центру за модерну уметност „Жорж Помпиду”, популарном „Бобуру”, било је весело. Једна од великих тематских изложби била је посвећена америчком вајару Александеру Калдеру.¹⁵ Овај неизмерно вешт и духовит уметник је у своје време револуционизовао поимање скулптуре одузевши јој волуминозност тешких материјала „цртањем у простору”, обликовањем апстрактних фигура и портрета уз помоћ – жице. „Боље мислим у жици”, објашњавао је избор материјала. Надарен изузетним смислом за механику, живахни Сенди Калдер је надмашио себе када је направио циркус-играчку. Сви „артисти”, еквилибристи, гутач

¹⁴ Највећа париска пијаца, *Les Halles*, иначе, у непосредној близини цркве Св. Еустахија, затворена је по налогу, ни мање ни више, него тадашњег француског председника, Жоржа Помпидуа.

¹⁵ *Париске године, 1926–1933*, наслов је Калдерове (Цалдер) изложбе.

сабљи, клоун, снагатор, бацач ножева, кротитељ животиња, као и све „животиње” у његовом циркусу, били су начињени од жице и комада разног материјала, а Калдер их је својеручно покретао једноставним, ингениозним механизмима. Некада, пред одабраном публиком у свом атељеу на Монпарнасу, данас, на филмској траци пред посетиоцима „Бобура”. У стакленој ротонди целокупни мобилијар и сцена његовог циркуса привлачили су пажњу и малих и великих.

Станице метроа су прекривене плакатима и билбордима, али неке су с пуно шарма претворене у праве мале галерије које сугеришу садржину или карактер места чије име носе. Станица *Arts et Metiers*, која води, наравно, до Музеја уметности и заната, сва је у сјајним бакарним плочама, а са плафона виси доњи построј железничке локомотиве; на станици *Palais Royal Musée du Louvre* су дискретно осветљене витрине са репликама појединих експоната из чувеног музеја; станица *Bastille* је над земљом и њен перон прекривен је керамичким плочицама осликаним призорима из велике француске револуције.

Не поставља се питање где је, јер свуда је: на улици, у музеју, у цркви, у метроу. Да, уметност је свуда, само треба гледати, онако како сугерише сентенца славног фотографа Картије-Бресона¹⁶, да у истој линији погледа буду глава, око и – срце, јер то је начин живљења. Иако му је у новије време Берлин преотео ласкави епитет уметничке престонице Европе, Париз и даље вибрира. Различити простори, видљиви и мање видљиви проналазе начине приближавања једних другима, тачке додира, пресека.

ЗВЕЦКАЊЕ НОВЧИЋА, СИТНИХ

Да видимо шта каже речник. Од француског глагола *clocher*¹⁷, храма-ти. Пореклом од латинског *claudicare*, или *cloppicare*, истог значења. Изгледа да се ради о некаквом јадном, слабом и кљастом? Јадан је за сигурно, етимологија не лаже, обашка нововремена значења: скитница, пробисвет, вагабунд, битанга. Једном речју – клошар.

Они нису улични забављачи, нити су просјаци у уобичајеном смислу, мада је испред њих увек пластична кутијица или чаша са неколико новчића; они не раде ништа, они једноставно *јесу*. Занимљива је мисао о томе да међу њима има и оних којима је улица сопствени из-

¹⁶ Тик иза угла, у непосредној близини Ситеа, у улици Франсоа Мирона је Европска кућа фотографије (Maison Européenne de la Photographie), која је век од рођења Анрија Картије-Бресона обележила изложбом *À vue d'œil*, заснованој на две кључне теме, „Париз” и „Европљани”.

¹⁷ *clochier*, старофранцуски; *clorchar*, провансалски.

бор. Улица је њихова дневна соба у којој смо сви ми који пролазимо гости од којих се очекује да нешто приложи, ако не – ништа, други пут; улица је њихова радна соба у којој троше дан на јефтино вино и пиво, причајући о свачему и ни о чему (једног, у „комшилуку”, на углу улица Де Фурси и Де Жуај, виђали смо свакодневно са књигом у рукама). Имају своја места, уличне углове, степеништа, клупе, продавнице, не мешају се један другом у „посао”. Ако га пиће превари, заспи ту где се задесио, ако је крај решетки кроз које хуји топао ваздух из метроа – утолико боље. Нико га не дира, таквих злонамерника нема, не дира их ни полиција.

Понеки има и пса, а ако је то још и куја са малима, додатни извор прихода је обезбеђен, јер, озбиљно се рачуна на добротивост париских госпођа меког срца. Мада, најчешће су то два мужјака, који дремају грејући један другог или седе, само седе, скупа, летаргични, са комадом картона крај ногу на коме пише: „Aidez-nous” (Помозите нам). Париз је богат град, па они не брљају по кесама са ђубретом.¹⁸ Парица се накупи током дана, па се онда и пазари нешто јефтино за појести. А ако преостане, бацања нема; гледао сам једног у малом парку у улици Жолив на Монпарнасу (близу познатог театра „Рив Гош”) како храни голубове, на десетине њих, буцмастих пернатих париских омнивора. И, сви смо били задовољни, он, јер је део његовог дана попримио некакав смисао, голубови, јер су опет добро јели, а ја забављајући се мишљу о томе како би то било бити он, или пак један од голубова (безнадежно идилични призор посматрао је немо са свог бронзаног постоља Хаим Сутин).

Оне „праве” лако је препознати. Без имало жеље да оваплоћују стару латинску крилатицу, они и дословно све своје собом носе. Ко има више, његове су торбе веће. Вероватно гардероба за све сезоне и још понешто што су успут стекли или понели оданде одакле су једног дана кренули на улицу. Готово да и нема жена међу њима. Једне се сећам: умор је свладао (можда и уз помоћ алкохола) и клонула је крај својих торби. Заспала је у срцу узаврелог Париза, на пространом платоу испред „Бобура”! Тако једноставно, као кад пас заспи усред градске вреве, нико јој није засметао, а ни она ником не боде очи. У кадар фотографије лепо се сместио и огромни жути билборд Калдерове изложбе. И тако, контекст се склопио сам од себе; још једна међу мојим „париским разгледницама”.

Катарина се пита где проводе ноћ, где ноћу спавају? Слегнем раменима. Али, убрзо смо открили где неки од њих долазе да преноће. Враћајући се улицом Отел де Вил из једне од вечерњих шетњи, угле-

¹⁸ Добростојећем Паризу претиче, па има и за њих, али на плочницима радничких четврти попут Белвила, клошара нема.

дали смо их на уском али дугом платоу испред банке у приземљу Ситеа. Било их је десетак, припремали су се, углавном у тишини за почи-
нак. И овде су се видели „сталежи”: један је имао мали шатор који му
је давао осећај какве-такве приватности и сигурности, већина само
вреће за спавање. Било је и оних који су под собом имали само обич-
не картоне, а на себи тек једно прљаво ћебе. Али, кад већ се једном све
умири и напослетку сви заспу, наступи царство у коме су сви једнаки;
сан је правичан и милосрдан. Ујутру, сваки ће на своју страну, као и
увек, тамнопути службеник Ситеа ће водом из црева спрати трагове
њиховог биваковања, а радници који одржавају мали парк у близини
уклониће остатке њихове „тоалете”. Свако по нешто. *C'est la vie*.

Два спрата изнад, у полумраку наше собе, мислимо о томе шта ли
сањају. Мислимо и о томе где спавају кад стегне зима. Где тада спава-
ју? Катарина слегне раменима. Неколико центи, ту и тамо, отприлике
је све што можемо да учинимо за њих, и за себе.

ЈЕДИНО БРДО У ГРАДУ

Метро станица Пигал. Стигли смо: Монмартр. Шетња булеваром Кли-
ши (еротски кабареи, биоскопи и продавнице свакојаким стварчица
од којих би чула могла бити још буднија) неминовно из сећања при-
зива Париз тридесетих година прошлог века из романа Хенрија Миле-
ра. „Вечни град, Париз!”, кликће Милер у *Раковој обраћници*, „Вечнији
него Рим, раскошнији него Нинива.” А на другом месту, сасвим дру-
гачији тон, са не мање страсти: „Париз је као курва. Из даљине изгле-
да заводљиво, не можеш дочекати да га чим пре загрлиш. А пет
минута касније осећаш се празан, гнушаш се нада самим собом. Осе-
ћаш се превареним.” Милеровог Париза одавно више нема¹⁹, али ве-
рујем да је његова моћ над белосветским бонвиванима вечна.

Већ из даљине смо угледали црвену ветрењачу на крову зграде
преко пута. Катарина тражи добар угао, и говори ми како да станем,
да се из другог плана крила ветрењаче лепо виде, као и натпис знаме-
ните фирме „Moulin Rouge”. Снимак „за историју”, јер је најпознати-
ји кабаре на свету ове године навршио 120 година постојања. Била је,
дакле, 1889. година када је предузимљиви Шозеф Олер кренуо у вели-
ку авантуру на челу своје мале фабрике забаве. Кажу да је канкан на-
стао на Монпарнасу, али је нераскидиво везан за сцену *Мулен Ружа*.

¹⁹ Три станице даље је *La Fourche* („виљушка”), раскрсница са које се од авеније Клиши ра-
чва авенија Сант Уан. Некада је Ла Фурш врвео од проститутки које су из околних ули-
чица излетале, како Милер тврди у роману *Црно пролеће*, „као шишмиши заслепљени
светлошћу”.

Претече овог веселог плеса у којем блеште бела бедра и килоте осмехнутих плесачица биле су давнашње куртизане које су тако „рекламирале” своју „робу”, а данас је он, ипак, више налик атлетско-акробатској атракцији за туристе. Луиз Вебер alias Ла Гулу, прва ведета канкана, заувек запамћена на Тулуз-Лотрековим цртежима, почива на гробљу на Монмартру, као и Жак Офенбах, који је измислио ону „заразну” мелодију канкана.

Једна некадашња звезда *Мулен Ружа* ми се учинила врло занимљивом. Господин се звао Жозеф Пужол, а уметничко име му је било *La Rétonape*. Мислим да би најприближнији превод био – Прдоман. Још као младић, Пужол је постао свестан своје необичне вештине, да „пушта ветрове”²⁰ кад хоће и колико хоће. Рецимо, имитирао је различите музичке инструменте, и то са успехом, судећи по одушевљењу муштерија у његовој пекари у родном Марсеју. То га је охрабрило и на јавни наступ који је такође био велики успех, па се представио и у Бордоу, Тулону, Клермон Ферану, и свуда је добио овације. Следећа станица била је, престоница и, наравно, *Мулен Руж*. Наводно је, демонстриравши своје умеће свом имењаку, власнику *Мулен Ружа*, Олеру, добио ангажман исто вече. Прдео је у тенору, у баритону, у басу; имитирао је прдеж мале девојчице, таштин прдеж, младин прдеж на дан венчања, зидаров прдеж („суви, без цемента”, објашњавао је), и још штошта је имао на репертоару. Кажу да је током његовог наступа неколико дама утегнутих у своје корсете умало колабирало од смеха.

Узбрдо, узбрдо, узбрдо, улицом Лепик (овде негде је и Ван Гог живео својевремено). Ускоро смо се обрели испред „Кафеа код два млина”. Катарина ми рече да је то кафе у коме је радила Амелија Пулен у филму о њеном чудесном животу. Нешто касније, ево и пиљаре „господина Колињона” (радња се заправо зове „Код Алија”, али изнад тенде још увек стоји натпис *Maison Collignon*; ивице слова су се од сунца и кише искрзале и увиле). Секунд пре него што ћу притиснути дугме фотоапарата, у кадар улази поспани Арапин који је до тог тренутка изгледао потпуно окупиран уношењем робе са улице у своју радњу, и пребацује руку преко Катарининог рамена. Вероватно је нешто слично урадио већ пуно пута до сада; нека му буде („Колињон, глупав он!”).

Заносни лавиринт уличица, од којих су неке врло стрме, и уске, тако да су и аутобуси градског саобраћаја на линијама на Монмартру прилагођени условима: мали су, да би туда уопште могли да се крећу. Скитамо; чекамо када ће нас обасјати бело јаје куполе цркве-лепоти-

²⁰ Необичан израз: није ли превише драме и поетске снаге у њему да би био тек еуфемизам за прдеж?

це, Светог Срца. Кад смо се обрели пред њом, тешко је било поверовати да смо напoкoн ту; када сам је први пут угледаo у даљини, из тубуса од плексиглaсa у коме смо се покретним степеницама пели ка врху „Бобура”, рекао сам у себи: „Тaмo, тaмo!”. Њен бели мермер, елегантна изведба и место на највишoј „тераси” Паризa чине је занoснoм.

У улици Ру де Сол је „Агилни зец”. Знаметитoст Монмартрa с почетка двадесетoг века, кабаре „Au Lapin Agile”. У Катарининoм личнoм бестијарију зец заузима веома важнo место и она са занимањем мoтри јoш један његов лик који му је подариo сликар Андре Жил: на слици oкаченој на зиду изнад зелених врата, дугоухи, са цилиндром на глави, уз осмех и са боцoм вина у руци, пардон, на шапи, искаче из лонца. А тачнo преко пута волшебнoг зеке је – виноград. Прави, невелики, али прави. Извеснo је да се у неким другим крајевима Француске бере мнoгo више грожђа, и праве се вина која славу француских винара проносе светoм, али је виноград у срцу Монмартрa (једини на територији града Паризa) чудесна башта чији се плодови прослављају сваке године почеткoм oктобра.

Низбрдо, низбрдо, низбрдо, на другу страну „брда”. Са станице метрoа Лaмарк-Кoленкур (и она се појављује у „Амелији Пулен”) крећемо кући. Већ видим Катарину како из пекаре у улици Сен Антоан износи дугуљасту векницу; и чујем просјака који седи у близини са прљавом плишанoм веверицoм у руци, безуспешнo глумећи трбухозборца, како јoј каже: „Madame baguette! Madame baguette!”; и видим нас како у „Фран Прију” меркамо неке сиреве и салате, замичемо потoм изa угла, и ево нас у стану, припремамо сасвим обичну, али боговску вечеру.

ГРАД СВИХ ЉУДИ

Мишљења су подељена: за некога иoле озбиљније бављење „феноменoм” туризма нема превише смисла. Повлашћене друштвене групе су у „предглобалнo” доба света хрлиле пут егзотичних дестинација да би виделе непознате пределе, да би пробале укуc нове кухиње, да би се непосреднo дивиле уметничким делима. Потрeба или докoлица, или и једнo и другo у једињењу које је квалитативнo надградило појединачне састојке? Како год било, из ове везе зачуднoм снагом развио се *modus vivendi*, лoгичнo и *business* који говори све језике света. Није било друге него да изa свега стане и мултидисциплинарна наука, да би с пуно (јаких) аргумената до краја испратила незаустављиву интеграцију у цивилизацијски односно културoлошки код чoвечанства. У времену које ће уследити, овај процес добијаo је све суптилније форме.

Туризам²¹ данашњице је небула сваковрсне понуде; све има своју цену, осим оног што се не продаје јер је непроцењиво, али се обилато „конзумира” и потпомаже продају других производа.

Париска гробља иду у прилог овој тврдњи. Привлачећи све оне који би у своја мала, лична „ходочашћа”, ни Катарина и ја нисмо одолели, јер где год почивају људи од духа, то су и „наши мртви”. На улазу у гробље Монпарнас²² могуће је добити план са тлоцртом кога чини мрежа „авенија” између којих су алеје означене бројевима, а по њима ројеви наранцастих кружића са бројевима који обележавају гробнице знаменитих људи. Њихова имена су одмах поред, на листи: на броју 5 у алеји 15 на Источној авенији је гробница Семјуела Бекета; на броју 4 у алеји 18 – Константина Бранкузија²³; Хулио Кортасар – број 3, парцела 3... Листа је заиста дуга: Жан-Пол Сартр и Симон Бовуар, Тристан Цара, Ги де Мопасан, Андре Лот, Сесар Ваљехо, Веркор, Осип Задкин, Жак Деми, Ежен Јонеско, Маргарит Дира, Сезар Франк, Брасај, Мен Реј, Бодлер...²⁴ Један „монумент”, иако ван зидова овог лепог гробља-парка врло често привуче поглед. Није сасвим близу, али његова строгост монолита, величина и тамна стакла, чине га стално присутним. У овом тренутку, он се насртљиво (али функционално, признајем) угурава у причу о туризму. Реч је о Торњу Монпарнас, облакодеру високом 210 метара, који је, када је подигнут пре више од 30 година, био највиша европска грађевина. Ако сте расположени да потрошите 10 евра за улазницу на његов видиковац, до тамо ће вас однети невероватно брз лифт, и када за мање од 40 секунди савладате његових 56 спратова, очекује вас панорама Париза какву ћете заувек памтити (по ведром дану видик пуца на даљину од 40 километара тврде поносити туристички посленици). Бројеви, бројеви, бројеви! Архитектонска накарада брутално ремети урбани пејзаж града, али доноси новац, и многим није непривлачна. Некада је било и оних који су мислили и да Ајфелова кула „брутално ремети урбани пејзаж”, али, ако мене питате, безрезервно сам на страни старе „Гвоздене даме”.²⁵

²¹ Према подацима Светске туристичке организације (WTO), Француску је 2008. године посетило више од 79 милиона туриста (на другом месту су САД са „само” 58 милиона). На врху листе најпосећенијих градова је, наравно, Париз (15,6 милиона у 2007. г.).

²² Гробље Монпарнас у истоименој четврти заузима око 19 хектара, а формирано је 1824. године, на захтев Наполеона ван градских зидина, замењујући тако нека мала претходна гробља, а све из санитарних разлога.

²³ На тзв. Малом гробљу, које је у ствари западни део гробља Монпарнас (с друге стране улице Емила Ришара), налази се један од чудесних Бранкузијевих „Пољубаца”.

²⁴ Обилазимо гробове писаца, сликара, синеаста... али на Монпарнасу почивају и Емил Ситроен, Анри Фламарион, Алфред Драјфус и многе друге значајне личности.

²⁵ Прошле године је група уредника веб портала Virtualtourist монпарнаску кулу прогласила „другом најружнијом зградом на свету” (најружнија је Градска кућа у Бостону, САД).

Још о гробљима: Пер Лашез²⁶.

Био сам једна од четири особе којима је, у само неколико минута, покушала да се на француском обрати једна жена, готово извесно Парижанка, на једној раскрсници на гробљу Пер Лашез, и сви су је одбили љубазним „Sorry, I don't speak French...” Насмејала се, на крају, ипак благонаклоно, рекао бих... Овај некрополис који се простире на више од 40 хектара, испресецан је мноштвом авенија, а простор између њих додатно угушћује густа мрежа „путева” (Chemins). Цветне терасе, дрвореди, перивоји, степеништа... Људи које срећемо у овом омамљујућем лавиринту затрављени су као и ми; катао велеграда сада је непојамно далеко, на ивици непостојања, једина реалност је зеленило које вртложи око капела, гробница и споменика. Изговарати имена тих мушкараца и жена, ходати сатима, само ходати, под утиском заустављеног времена (не знам шта би на то рекао врли „становник” овог места, г. Марсел Пруст); свуда унаоколо су сећања на мртве, али ходачи су поседнути осећајем тешко описиве радости.

И опет су на плану гробља препознатљиви наранџасти кругови којима су обележени *les plus demandées*, најтраженији. Шопенова гробница од белог мермера прекривена је свежим цвећем. Лежећа фигура Теодора Жерикоа је на постољу на чијој је предњој страни барелеф такође у бронзи, са мотивом његовог славног дела „Сплав Медуза”. Споменик Гертруди Стајн је сасвим једноставна плоча прекривен камичцима које су оставили њени обожаваоци. На гробу Гијома Аполинера је грубо отесани стећак од сивог гранита. Балзакову бисту носи шестострани стуб, масиван као и његово дело, са урезаним крстом. Биста Жоржа Мелијеса стоји на ниској вертикалној плочи позеленелој од влаге на којој испод имена стоји: *Createur du spectacle de cinematographique*. На гробу Оскара Вајлда је стилизована фигура анђела чије су лице, руке, груди, бедра, као и само постоље, прекривени до последњег квадратног центиметра отисцима накарминисаних усана²⁷. Имена се ређају... У колумбаријуму застајемо на трен покрај плоча иза којих су урне са пепелом Макса Ернста, Стефана Грапелија, Исадоре Данкан...

Пер Лашез напуштамо кроз главну капију и ступамо на булевар Менилмонтан, дуж кога су те недеље постављене живописне тезге импровизоване бувље пијаце. Живост свакодневице и карактеристични бруј и гужва булевара воде ме с лакоћом ка закључку да је Париз град

²⁶ *Cimetière du Père Lachaise*; гробље је формирано 1804. године, а име дугује Наполеоновом исповеднику, оцу Лашезу.

²⁷ Скулптура је дело Цејкоба Епстајна, а анђео је имао мушке гениталије. „Отклоњене” су због наводне опцености. Мултимедијални уметник Лион Џонсон је 2000. г. у оквиру свог перформанса на њихово место поставио сребрну протезу.

СВИХ људи, јер представља духовни спрег садашњих и негдашњих становника. И мада то није његово ексклузивно право, јер сви градови би то требали да буду, ова метропола то баштини на себи тако посебан начин. Постоји још један угао гледања на Париз као град свих људи, он се наметнуо мало касније на булевару Белвил у истоименој четврти. Овде се лако и јасно види да је Париз мултиетнички и мултирасни мегалополис, Вавилон нашег доба: на тренутак, француски се утопи у мноштву језика једнако егзотичних као лица људи који их говоре; некада престоница колонијалне велесиле, данас екстравагантан меланж култура и традиција у срцу Европе.

У Белвилу је и Кинеска четврт. Наш водич кроз Париз (четиристо педесет страна квалитетног папира, крцат информацијама и занимљивим фотографијама) из познате британске едиције Дорлинг Киндерсли, штампан је у Кини. Кинези су грађани света и наши свеprisутни суграђани.

Пењемо се стрмом улицом Ру д Белвил, мени је већ одавно у глави музика бесмртног циганског гитаристе Ђанга Рајнхарта, „призвали” су га Менилмонтан и Белвил, топоними који се појављују у насловима његових композиција. Стижемо до броја 72, овде је 1915. године рођена Едит Пјаф. И док се Катарина спрема за фотографисање у оквиру тамноплавих врата изнад којих је спомен-плоча, ја и даље „слушам” музику, присећајући се једне старе фотографије на којој Ђанго држи растворену шаку (ону на којој су два прста заувек искривљена ватром у којој је нестала његова запрега) у крилу Пјафове, а замишљени „Врапчић” покушава да прочита нешто из његовог длана.